Schaep en Burgh. Foto: Julia Weishut.

Geopark Heuvelrug Gooi en Vecht

Landgoederen in 's-Graveland en Langbroek

Hans Hoes

Er zijn overeenkomsten en verschillen tussen 's-Graveland met een tiental landgoederen en Langbroek en omgeving met een elftal landgoederen. Beide plaatsen liggen aan de westzijde van de (Utrechtse) Heuvelrug. Alle landgoederen zijn ontstaan vanaf de 16e en 17e eeuw en vooral gesticht en bewoond door de gegoede burgerij van Amsterdam respectievelijk Utrecht. In een tweetal artikelen gaan we in op deze Geosites. Eerst 's-Graveland.

Ontstaan 's-Gravelandse buitenplaatsen

In 1625 diende Jan Ingel c.s. bij de Staten van Holland een aanvraag in voor een concessie ter ontginning van de woeste gronden aan de westzijde van Gooiland. Het plan was al in 1619 ontstaan bij een bezoek aan de zuidzijde van Gooiland, tussen Hilversum en Maartensdijk, om de grens met Utrecht definitief vast te stellen. Die aanvraag was door baljuw

Hooft afgewezen vanwege de gebruiksrechten van de Erfgooiers. Maar nu was Hooft mede geïnteresseerd in het plan van Jan Ingel. Na een strijd van negen jaar met de Erfgooiers over hun gebruiksrechten werd op 18 maart 1634 overeenstemming bereikt tussen de Hoofd-Ingelanden van 's-Graveland en die van Naarden en Gooiland. In de 'Cavelcondities' van 7 juni 1634 werd opgenomen hoe de gronden verdeeld werden en wat de rechten en plichten van de ontginners zouden zijn. Ook werden drie doorgangen bedongen zodat de Erfgooiers hun koeien vanuit het Gooi naar de veengronden van Kortenhoef en Ankeveen konden brengen. Onderdeel van de afspraken tussen de Hoofd-Ingelanden was dat er bij de eventuele verkoop van een tweede blok (nabij Loosdrecht en Maartensdijk, zie het artikel in nr. 2019-3 van dit tijdschrift) vooraf overleg en toestemming van de Erfgooiers moest zijn. In eerste instantie was het de bedoeling de woeste gronden (veen en zand) in cultuur te brengen voor de voedselvoorziening in Amsterdam. Het overtollige zand werd gebruikt voor stadsuitbreiding in Amsterdam. Om de arme grond te bemesten werd stadsafval uit Amsterdam aangevoerd, o.a. bagger en uitwerpselen. Hiervoor werd in 1634 de 's-Gravelandse Vaart gegraven en later, tegen 1650, de Gooische Vaart. Zo ontstond een directe vaarverbinding met Amsterdam. Na verloop van tijd werden de houten boerderijen op de kavels uitgebreid met zogenaamde landsheerkamers, waar de eigenaren zomers feesten en jachtpartijen organiseerden. Brambergen, tegenwoordig het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten gecombineerd met een restaurant, is daarvan een voorbeeld. In een aantal andere gevallen, zoals Trompenburgh en Schaep en Burgh, is al snel een eigen landhuis gebouwd. In het voorjaar ontvluchtte de familie de stinkende stad, veelal met een schip vol spullen en personeel, om in het najaar weer naar Amsterdam terug te keren. Na 1700 werden er steeds meer grote landhuizen gebouwd. Er werden uitgestrekte parken aangelegd, steeds aangepast aan de mode van de tijd. Zo werden de agrarische bedrijven omgevormd tot een tiental landhuizen op de 27 verkochte kavels met eerst een Franse en daarna een Engelse tuinstijl. Bekende Amsterdamse regenten/notabelen zoals Hooft, Ingel, Blaauw, Bicker, Tromp en Six bouwden er hun landhuizen.

Schaep en Burgh

Van noord naar zuid langs het Noordeinde gaande is dit de eerste 'grote' buitenplaats. Hij is ca. 25 ha groot. Abel Burgh kocht de kavels 4 en 5 en een deel van 3 in 1634. Hij liet er een groot huis met stallen en een toegangspoort bouwen. Ook kwam er een boomgaard en de bekende slangenmuur waarmee extra warmte wordt opgevangen voor subtropische vruchten zoals perziken.

Slangenmuur van Schaep en Burgh.
Foto: Julia Weishut.

Burgh overlijdt kinderloos in 1646 en één van de erfgenamen is Gerard Schaep. Dat verklaart de naam van de buitenplaats. In de 17e eeuw is door een huwelijk de familie Bicker eigenaar geworden. De familie Schaep heeft ook een ijskelder op het landgoed aangelegd. Deze werd eind vorige eeuw weer ontdekt en in 1985 door Natuurmonumenten gerestaureerd. Thans wordt de kelder gebruikt door overwinterende vleermuizen. In 1820 heeft de toenmalige eigenaar, jonkheer Willem van Loon, het huis laten verbouwen en de tuin omgevormd in de Engelse landschapsstijl. Rechte lanen werden omgevormd tot slingerpaden, ronde vijvers tot waterpartijen. Ook heeft hij in die tijd een theehuis, thans het Capitool, in een neoclassicistische stijl laten bouwen. Het is gebruikt als biljartkamer maar vooral bekend

IJskelder van Schaep en Burgh.
Foto: Julia Weishut.

als uitzendlocatie van het tv-programma Het Capitool. Van 1975 tot 2020 was Schaep en Burgh het hoofdkantoor van Natuurmonumenten. De beroemde portretten van Marten en Oopjen van Rembrandt hebben hier jaren gehangen. De afgelopen jaren heeft Natuurmonumenten de tuin weer in de oude luister hersteld. Het is een schitterend wandelpark met vele uitzichtspunten geworden. In de tuin vond ook de laatste jaren het zo genoemde Wonderfeel Festival plaats. Het park, in combinatie met Boekesteyn en Bantam, is een wandeling meer dan waard.

Boekesteyn en Brambergen

In 1634, tijdens de eerste loting, zijn de kavels 6 en 7/1 toegewezen aan Benedictus Schaeck. In de tweede helft van de 17e eeuw was Jacob Bicker de eigenaar van het perceel. Het landhuis Boekesteyn werd rond 1720 gebouwd door Nicolaas Sautijn, lid van een machtige koopvaardijfamilie. Boekesteyn verwijst naar “boeke”, een oud Nederlands woord voor beuk. Het landschapspark is aangelegd tussen 1811 en 1830. Toen werd ook een bassin uit de 18e eeuw vergraven tot een vijver met een natuurlijker vorm. De toren van het landhuis is in 1915 in opdracht van W. baron van Röell aan de rechter voorkant bijgebouwd. Van 1950 tot 1992 werden het huis en het landgoed door Philips-Duphar gebruikt als agro-biologisch laboratorium. De betrekkelijke nieuwbouw ernaast herinnert daaraan. Naast Boekesteyn ligt Brambergen, met aan de noordkant een deel parktuin en aan de zuidkant nog de oude akkers en weilanden.

Boekesteyn.
Foto: Julia Weishut.

Brambergen.
Foto: Julia Weishut.

In 1633 is er een eenvoudig houten huis of boerderij gebouwd, nodig voor ontginning en landbouw. Later werd er dwars op die houten schuur een echt stenen huis gebouwd: ’t Huys Brambergen. Thans is dat in gebruik als buitenhuis van de Alberdingk Thijm Scholen. Leerlingen krijgen daar binnen en buiten lessen die met de natuur, het landschap en de cultuurhistorie te maken hebben. In 1763 is Brambergen verkocht aan buurman Dedel en werd zo toegevoegd aan Boekesteyn. Uiteindelijk heeft Natuurmonumenten het landgoed in 1992 van Duphar gekocht en een bezoekerscentrum geopend in de boerderij Brambergen. Van hieruit zijn een groot aantal wandelingen over de vele landgoederen te maken.

Jagtlust. Foto: Hans Hoes.

Jagtlust

Op de grens van Hilversum en 's-Graveland ligt deze buitenplaats. Je kunt rondom de tuin en het landgoed erg goed zien dat er veel zand is afgegraven. Het landgoed en deels de tuin, met name het rondje van Six, liggen even hoog als het nabij gelegen Corversbos. Tussen 1634 en 1791 zijn er hofsteden onder diverse namen geweest. Vanaf 1791 werd de naam Jagtlust gebruikt.
Het huis kreeg zijn huidige vorm in 1900, toen eigenaar Jan Six er een verdieping op liet bouwen. Daarvoor, in 1862, liet zijn vader, Jan Pieter Six, een ronde bakstenen toren bouwen op een heuvel ten zuidoosten van het gebouw. Deze toren is een duiventil. De zoon van Jan Six liet in 1910 het houten speelhuisje Heilust in de stijl van een Amsterdams grachtenhuis bouwen. De familie Six was eigenaar van Jagtlust van 1861 tot 1992. De theekoepel dateert van 1790 en werd in opdracht van Gerrit Corver Hooft gebouwd. Achterin het landgoed liggen een moestuin met monumentale kassen, een veldschuur en een orangerie. In 2013 is de overwoekerde moestuin opnieuw in cultuur gebracht. Met een groot aantal vrijwilligers worden de moestuin en de erbij gelegen ruimten onderhouden. Rondom het landgoed loopt een wandelpad dat zicht biedt op de tuin, de boven beschreven gebouwen, het buitenhuis en de moestuin. Het wordt 'het rondje van Six' genoemd. In de herfst zijn er (in een goed oogstjaar) vele tamme kastanjes te rapen. Ten westen van Jagtlust is het landgoed Land en Boschzigt gelegen. Daar is de oudste biologische tuinderij van Nederland gevestigd. Elders in dit een blad een artikel daarover.

Trompenburgh

Het in 1675 gebouwde landhuis oogt als een schip in het water, zie de voorzijde van dit tijdschrift. Cornelis Tromp was de tweede eigenaar van het perceel dat in 1634 werd aangekocht door Jan van Hellemond en Margaretha van Raephorst. Zij bouwden in 1654 de buitenplaats De Hooge Dreuvik. Na de dood van Van Hellemond hertrouwde Margaretha met Cornelis Tromp. Tijdens de Franse inval van 1672 werd het landhuis geheel verwoest. In 1675 is het huidige Trompenburgh gebouwd. Eerst kreeg het de naam Sylisburgh, dat verwijst naar de Deense grafelijke titel die Tromp kreeg. Na zijn dood in 1691 werd het landgoed Trompenburgh genoemd. Het dak is als een scheepsdek vormgegeven en in de koepelzaal zijn verschillende zeeslagen weergegeven. Trompenburgh is – evenals de tuin er erachter – op afspraak te bezoeken. In de huidige tuin is maar weinig terug te vinden van de oorspronkelijke tuin uit de 17e eeuw. Toen bestond deze uit een watertuin, een lusttuin, een nutstuin (met fruitbomen) en een moestuin. De siertuin is omgevormd tot een eenvoudig park-

bos met een slingerend wandelpad rondom een vijver. Erachter liggen tegenwoordig weilanden. Vroeger liep op de middenas van het park een weg naar Hilversum, de Trompenburgerlaan. Vanaf het Corversbos is die nog te herkennen aan de bomensingel en het pad. Tegenwoordig is het een niet te betreden rustgebied.

Gooilust

In 1634 wist Pieter Cornelis Hooft met Godert van Reede het meest zuidelijke perceel 22 als belegging aan te kopen. Zij gebruikten het vooral voor afzandingen, want zij woonden elders, namelijk Hooft op het Muiderslot en Reede op kasteel Amerongen . In 1657 is Jacob Bicker de eigenaar die er een boerderij met mogelijk een buitenverblijf laat bouwen. In de loop der tijd werd het domein uitgebreid door aankoop van de percelen 21 en 20 en krijgt het terrein de naam Gooilust. Het huidige gebouw is in 1779 gebouwd in opdracht van Gerrit Corver Hooft. In die tijd wordt ook de ruime geometrische tuin aangelegd. Er komt ook een mooi sterrenbos. Tussen 1816 en 1828 verandert de bekende tuinarchitect Zocher de geometrische tuin in een park met de Engelse landschapsstijl. Daarna krijgt Gooilust in de 20e eeuw nog een arboretum erbij met uitheemse planten en bomen. Bekend is ook de uitgebreide collectie rododendrons die in mei/juni bloeit. Op het terrein staat ook een door de VVG geschonken zitbank. In die tijd is Gooilust van Louise Six, een tijd getrouwd met Frans Ernst Blaauw. Die heeft er een aantal exotische bomen geplant en dieren (zoals gnoes) gehouden. Gooilust wordt daarom ook wel eens ‘het bos van Blaauw’ genoemd. Six schenkt Gooilust bij haar overlijden in 1934 aan Natuurmonumenten. Er is een wandelroute uitgezet op Gooilust van zo’n 3,5 km. Daarnaast heeft Natuurmonumenten ook een grote wandeling van 17 km langs alle buitenplaatsen aangelegd.
De ’s-Gravelandse buitenplaatsen hebben een eigen natuur, die erg mooi oogt en afwijkt van de Gooise heidevelden. De sporen van het verleden, de laaggelegen weilanden en de afzandingssloten zijn terug te vinden. In de vooravond zagen wij (met onze kleindochter) een tiental reeën in de weilanden hun kostje zoeken. Op een ochtend zagen wij (mijn kleinzoon en ik) een groepje jonge vossen nabij Jagtlust. Kortom, een schitterend gebied om te bezoeken. Terecht opgenomen als Geosite van het Geopark Heuvelrug, Gooi en Vechtstreek.

Bronnen

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de websites van het Geopark Heuvelrug, Gooi en Vechtstreek, Natuurmonumenten, Wikipedia en eigen waarnemingen.

Gooilust. Foto: Julia Weishut.